

ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΣΙΕΣ

Χαρ. Κ. Παπαστάθης, *Τό Χρονικό τῆς Ὁρμύλιας*, ἔκδ. University Press, Θεσσαλονίκη 2004, σσ. 107.

Ἡ γνωστὴ καιόπολη τῆς Χαλκιδικῆς Ὁρμύλια ἔχει τὸν χρονικογράφο τῆς ποῦ περιγράφει σὲ δύο φάσεις τὸ χρονικὸ τοῦ τὰ δραματικὰ γεγονότα ποῦ ἔλαβαν χώραν στὴν Χαλκιδικὴ καὶ τὸ Ἅγιον Ὅρος στὶς περιόδους 1821-1827, 1828-1837. Τὸ χρονικὸ ἀπόκειται στὰ Γενικὰ Ἀρχεῖα τοῦ Κράτους, ἀφοῦ ἀγοράσθηκε ἀπὸ κάποιον Ἡλία Βλάχο, στὸ κατάστημα Δ. Στάϊκου, στὸ Μοναστηράκι τὴν 28ῃ Ὀκτ. 1920· ἔκαμε δηλαδὴ ἓνα ταξίδι, ἄγνωστο σὲ ποιὰν ἐποχῇ, ἀπὸ τὴν Χαλκιδικὴ ὡς τὴν Ἀθήνα. Τὸ χρονικὸ εἶναι ἀπιτλο, ὁ τίτλος δόθηκε ἀπὸ τὸν ἐκδότη τοῦ κ. Χαρ. Παπαστάθης, ὁ ὁποῖος μάλιστα προτείνει ὡς συντάκτη τοῦ τὸν ἀναγνώστη Γιαννάκη ποῦ ζεῖ τὴν κρίσιμη αὐτὴν περίοδο στὴν Ὁρμύλια μὲ βάση αὐτόγραφο σημεῖωμά του σὲ σταχωμένο βιβλίο τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου στὴν Ὁρμύλια· τὸ σημεῖωμα τοῦ θεωρουμένου ὡς χρονικογράφου, βεβαίως, δὲν μᾶς ὑποχρεώνει νὰ τὸν ταυτίσουμε μὲ τὸν ἀνώνυμο συντάκτη τοῦ χρονικοῦ. Πάντως τίποτε δὲν ἀποκλείει νὰ θεωρήσουμε τὸν Γιαννάκη ὡς τὸν συγκεκριμένο χρονικογράφο καὶ ἡ ἀντιπαραβολὴ τῆς γραφῆς τοῦ σημειώματος καὶ τοῦ κειμένου ὁδηγεῖ στὴν ταύτιση αὐτὴν. Κατὰ τὸν ἐκδότη τοῦ χρονικοῦ ἐλάχιστα εἶναι τὰ σημεῖα προσωπικῶν ἀναφορῶν τοῦ σὲ κείμενό του: ἀσχολεῖται, προφανῶς, μὲ γεωργικὲς ἐργασίες, βρέθηκε στὴν Σμύρνη μετὰ τὴν καταστολὴ τῆς Ἐπαναστάσεως στὴν Χαλκιδική, ἀπ' ὅπου ἐπιστρέφοντας αἰχμαλωτίσθηκε ἀπὸ Ἑλληνας πειρατὲς – τότε ἦταν περίπου 22 ἐτῶν– καὶ μετεῖχε στὴν παράτολμη πορεία τῶν συγχωριανῶν τοῦ πρὸς τὴν Θεσσαλονίκη γιὰ νὰ διαμαρτυρηθοῦν στὸν τιμαριεῦχο τῆς Ὁρμύλιας Χατζῆ Μεχμέτ ἀγᾶ ποῦ δυνάστευε τὸν τόπο τους. Ὁ συγγρ. θεωρεῖ ὅτι ὁ χρονικογράφος ἦταν κατώτερος κληρικός, ἀναγνώστης, ποῦ ἐνίοτε πιθανῶς κήρυττε καὶ τὸν θεῖο λόγο, βαθύτατα εὐσεβής, γι' αὐτὸ καὶ τὸ ἔργο του, τουλάχιστον στὰ πρῶτα φύλλα, εἶναι διάστικτο ἀπὸ θεοκρατικὲς ἐρμηνεῖες τῶν ἱστορικῶν γεγονότων. Ἡ θρησκευτικότητά του, ὡστόσο, δὲν τὸν ἐμποδίζει νὰ ἀσκεῖ κριτικὴ στὸν κληρο γιὰ ἀτασθαλίαις, κοσμικὲς δραστηριότητες καὶ κακὴ συμπεριφορὰ Ἁγιορειτῶν στὰ γυναικόπαιδα ποῦ κατέφυγαν στὸν Ἄθωνα κατὰ τὴν εἰσβολὴ τῶν Τούρκων στὴν Χαλκιδική. Στὸ χρονικὸ τοῦ ὁ ἀναγνώστης Γιαννάκης ἀποτυπώνει γεγονότα ποῦ ἔζησε ὁ ἴδιος ἀπὸ τὴν στιγμὴ ποῦ ἐξεοράγη ἡ Ἐπανάσταση στὴν Χαλκιδική· ὁ,τι γράφει τὸ γνωρίζει ἐξ ἰδίας ἀντιλήψεως καὶ αὐτὰ ποῦ καταστρώνει στὰ χρονικά του ἐλπίζει ὅτι θὰ διαβασθοῦν, ἀφοῦ περάσει ἡ λαίλαπα τῶν δραματικῶν γεγονότων ποῦ γνώρισε ἡ Χαλκιδική.

Στὸ Χρονικὸ διαβάζουμε γιὰ τὰ γεγονότα τοῦ 1821 στὴν Χαλκιδική, τὴν εἰσβολὴ τῶν Τούρκων, τὴν φυγὴ τῶν κατοίκων, τὴν πυρπόληση τῆς ἐκκλησίας τῆς Ὁρμύλιας ποῦ μόλις εἶχε ἐγκαινιασθεῖ, τὰ σπίτια ποῦ κήκταν καὶ τοὺς κατοίκους τῆς ποῦ ἔφυγαν λιμοκτονώντας στὴν Συκιά, τὴν Κασσάνδρεια, τὸ Ἅγιον Ὅρος. Καὶ ἐδῶ ἔχει τὸ παράπονό του ὁ χρονικογράφος ἀπὸ τὴν συμπεριφορὰ τῶν «ἀναγίων» πατέρων ἐναντι τῶν γυναικοπαίδων, ποῦ καὶ αὐτοὺς ἐδοκίμασε ὁ Πανάγαθος μὲ φυσικὰ φαινόμενα καὶ τὴν εἰσβολὴ τῶν Τούρκων. Ἀσκεῖ ἀκόμη καὶ δριμυεῖα κριτικὴ κατὰ τοῦ Ἐμμανουὴλ Παπᾶ (*ψοροόρχοντας πλάνος!*), περιγράφει καὶ μάχες, γράφει γιὰ τὴν εἰσβολὴ τοῦ Μεχμέτ Ἐμὴν Ἐμποῦ Λουμποῦτ πασᾶ καὶ τὴν καταστολὴ τῆς Ἐπαναστάσεως μὲ τὰ ποικίλα προβλήματα τῶν κατοίκων τῆς Χαλκιδικῆς (*γυμνὸς καὶ πεινασμένος, ἀποροῦμενος τί νὰ κάμη· ὀσπῆτιον νὰ κτήση; ἢ νὰ κοιτάξῃ νὰ θραφῆ;*), ἀπὸ τίς βιαιοπραγίες τῶν

Τούρκων, αλλά και εκείνων τῶν ἐπαναστατῶν ποὺ δὲν φέρονταν καλῶς στοὺς συμπατριῶτες τους καὶ ποὺ πολὺ ὑπέφεραν οἱ κάτοικοι τῆς Ὁρμύλιας καὶ τῆς Χαλκιδικῆς καὶ ἀπὸ αὐτούς. Καὶ εἶχε ὡς παρηγορία τὸ κήρυγμα παραπονούμενος καὶ γιὰ τὴν ἀδιαφορία τῶν ἱερέων σημειώνοντας καὶ ποιῆς εἶναι οἱ ὑποχρεώσεις τους ἀπέναντι στοῦ ποιμνίου τους: τὴν ἴδια ἀπογοήτευση καταγράφει ὁ χρονικογράφος καὶ γιὰ τὴν στάση τῶν προυχόντων τῆς Ὁρμύλιας.

Μετὰ ταῦτα ὁ Γιαννάκης ὁ χρονικογράφος περνᾷ στὴν ἀφήγηση τῶν γεγονότων μετὰ τὸ 1828, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀκριβεία τῆς ἐποχῆς. Τὰ αὐτὰ συνέβαινον καὶ τὸ 1830 μὲ τὴν ἐπιβολὴ βαριᾶς φορολογίας καὶ τῶν ἀγγρασιῶν (*Εἶναι καὶ ἄλλα ὅπου δὲν ἠμπορεῖ τινὰς νὰ τὰ περιγράψῃ· ἀπερνοῦσαν τοῦρκοι ἀρματωμένοι, μὲ τουφέκια, πιστόλια, μαχέρες, καὶ πάλιν ἡμᾶς ἀγκάρευαν*). Καὶ μὴ μπορώντας νὰ περιγράψῃ ὅλα τὰ δεινὰ ἐκλείσει τὸ 1830 ὡς ἐξῆς: *πλὴν ὅσα ἠμπόρεσα ἔγραψα. ἐπειδὴ δὲν μοὶ ἐξαρκεῖ ὁ νοῦς καὶ ἡ γλῶττα*.

Γιὰ τὸ 1831 ὁ χρονικογράφος καταγράφει τὶς τουρκικὲς αὐθαιρεσίες σὲ βάρος τῶν συγχωριανῶν τοῦ ἀναγκάσαντας γιὰ ὅλα αὐτὰ καὶ παρακαλῶντας τὸν Θεὸ νὰ ρίψῃ ἐξ οὐρανοῦ νὰ τοὺς καύσῃς ὅλους τοὺς ἀγαρηνοὺς.

Τὰ αὐτὰ περίπου συνέβησαν καὶ τὸ 1832, ὅπου καταγράφεται καὶ ἡ ἀντίδραση τῶν κατοίκων τῆς Ὁρμύλιας καὶ ἡ ὑποχώρηση τοῦ βοεβόδα μετὰ ἀπὸ τὶς διαμαρτυρίες τους καὶ τὴν ἀδυναμία τους νὰ καταβάλουν τοὺς φόρους. Καὶ ἀναφέρει ὁ Γιαννάκης μὲ ἐμφανῆ ἱκανοποίηση *ὅτι Θεοῦ θέλοντος καὶ διὰ δυνάμεώς του, ἐταπεινώθησαν οἱ Τοῦρκοι, χωρὶς νὰ ἴδουν οὔτε πόλεμον οὔτε κανέν φόβον μάλιστα ἦλθε καὶ ἕνας πασιᾶς, εἰς Θεσσαλονίκην, δικαιοκρίτης καλός*. Ἡ μόνη δυσκολία φαίνεται ὅτι προερχόταν ἀπὸ τὴν δράση τῶν κλεπτῶν. Λίγους μῆνες ἀργότερα ἄρχισε πάλιν ἡ βαρεῖα φορολογία, τὰ εἶδη τῆς ὁποίας καταγράφει, κατὰ τὴν συνήθειά του, ὁ ἀναγνώστης Γιαννάκης. Καὶ δὲν παραλείπει νὰ καταγράφῃ καὶ τὶς ποικίλες ἀγγραφεῖς, ἀλλὰ καὶ τὶς κοσμικὲς δραστηριότητες τῶν ἱερέων τῆς Ὁρμύλιας, γιὰ τὶς ὁποῖες διατυπώνει δριμύτατα σχόλια. Στὰ τέλη τοῦ 1832 σημειώθηκε καὶ μεγάλος παγετός, ἀλλὰ καὶ ἐπιδρομὴ κάμπιας. Ἔτσι κύλησε καὶ τὸ 1833 μὲ τοὺς φόρους, τὶς ἀγγραφεῖς, τὴν ἐπιδρομὴ τῆς κάμπιας, ἀλλὰ καὶ τὴν ἥρεμη συμπεριφορὰ τῶν Τούρκων –*τοῦτο ὁμως τὸ καλὸν ἔγινε, ὅπου οἱ Τοῦρκοι, τόσον οἱ ἐξουσιάζοντές μας ἄλλο τόσον καὶ οἱ διαβάται ἔγιναν πολλὰ ἡμεροὶ καὶ καλλοί, ὅπου κανεῖς ἀνά, καὶ ἄβρατ δὲν ἔβρουσε, ἀλλ’ οὔτε κιαοὺρ εἶπε, μόνον ἀπερνοῦσαν εἰρηρικῶς*. Γιὰ τὸ 1834 ὁ χρονικογράφος μας γράφει ὅτι καὶ αὐτὸς κύλησε μὲ φόρους στὰ κονκούλια, ἀγγραφεῖς, ἀδικίες τῶν Τούρκων σὲ βάρος τῶν χωρικῶν καὶ ἐπιπλέον τὴν ἀγγραφεῖα τῆς κοπῆς ξυλείας ἀπὸ τὰ γύρω δάση ποὺ προοριζόταν γιὰ τὸ ἀνάκτορο ποὺ ἔφτιαχνε στὴν Θεσσαλονίκη ὁ πασᾶς· τότε ἔγινε καὶ ἡ ἀπογραφή κατὰ τὴν πρακτικὴ τῆς ὀθωμανικῆς γραφειοκρατίας [*τί λόγι (μπόϋ) ἦτον ὁ καθ’ εἷς, τί μουστάκι εἶχε, τί ὄφριδια, τί μάτια καὶ πόσον χρόνον ἦτον, ἕως καὶ τὰ νεογέννητα βρέφη ἔγραφον*]: βλ. τῶρα καὶ τὸ πολῦτιμο βιβλίο τοῦ καθηγητοῦ κ. Β. Δημητριάδη, *Ἡ Θεσσαλονίκη τῆς παρακμῆς*, Πανεπιστημιακὲς ἐκδόσεις Κρήτης, Ἡράκλειο 1997. Τὸ ἴδιο φαίνεται, κατὰ τὴν ἀποψή μου, ἔπραξε καὶ τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο μέσῳ τοῦ μητροπολίτου Θεσσαλονίκης. Τότε ἡ Ὑψηλὴ Πύλη κατέστησε ἀργὸ καὶ τὸν πασᾶ τῆς Θεσσαλονίκης Ἰμπράιμ.

Τὸν Ἰανουάριο τοῦ 1835 διηγεῖται ὁ Γιαννάκης τὴν δράση τοῦ καπετὰν Κοκοβίνου μὲ τοὺς 17 κλέπτες του ποὺ δροῦσαν στὴν περιοχὴ, ἀλλὰ ποὺ τελικῶς συνελήφθησαν ἀπὸ Ρωμιούς καὶ Τούρκους στὴν Κασσάνδρα καὶ οὕτως τοὺς ἐλάλασιν. Τὰ σημαντικότερα γεγονότα τοῦ 1835 ἦσαν: ἡ ἐμφάνιση κλεπτῶν στὸν Παρθενώνα τῆς Χαλκιδικῆς, ὁ διορισμὸς νέου καὶ ἀδικου πασᾶ στὴν Θεσσαλονίκη, ὁ παγετός τοῦ

Μαρτίου, ἡ νέα ἀπογραφή, ἡ ἀποστασία τοῦ πασᾶ τῆς Σκόδρας Μαχμούτ Μποσατλή πού νίκησε τὸν τουρκικό στρατό –γιὰ τὸν ἐξοπλισμὸ καὶ τὴν μισθοδοσία τοῦ ὁποίου ἐπεβλήθησαν νέοι φόροι καὶ ἀγγραφεῖς σὲ βάρος τῶν κατοίκων τῆς Ὁρμούλιας–, ἡ ἐξουδετέρωση τῶν κλεπτῶν καὶ ἡ ἡρεμία πού ἐπικράτησε στὴν περιοχή. Τὸ μόνο κακὸ ἦταν οἱ ἀδικίες τοῦ πασᾶ σὲ βάρος τῶν κατοίκων πού ἀθαιρετώντας ἔκλεπτε τὴν παραγωγή τους, ἐπιβάλλοντας ταυτοχρόνως καὶ τὶς συνηθισμένες ἀγγραφεῖς. *Ὁμοίως καὶ αὐτὸς ὁ χρόνος ἀπερνοῦσε, καθὼς καὶ ὁ προαπερασμένος, μὲ ταῖς ἰδίαις ἀγγραφαῖς, μὲ τὴν ἴδιαν ἀδικίαν, μὲ τὴν ἴδιαν ἡσυχίαν. μόνον τὰ δωσίματα ἀνέβησαν περισσότερο*: αὐτὰ γράφει ὁ Γιαννάκης γιὰ τὴν ἀρχὴ τοῦ 1836 πού συνεχίσθηκε μὲ τὴν ἀνυδρία: *ἓνα καῦμα τὸ καλοκαίρι, κλύδωνας (ἀναταραχὴ τοῦ καιροῦ) καὶ σίφουνας*. Τὸ 1837 ἦταν ἴδιο μὲ τὸ προηγούμενο μόνον πού ὁ χειμῶνας χαρακτηρίσθηκε ἀπὸ ἀνυδρία καὶ ζέστη, ἔκλειψη σελήνης (8 Ἀπριλ.), πανούκλα στὴν Θεσσαλονίκη καὶ ἀγγραφεῖα τῶν κατοίκων γιὰ τὴν μεταφορὰ σιταριοῦ στὴν δοκιμαζόμενη πόλη. Ὁ Γιαννάκης καταγράφει, ὡσαύτως, τὰ ποσὰ πού πλήρωσε ἡ Ὁρμούλια γιὰ ὑποθέσεις καὶ ὑποχρεώσεις τῶν Τούρκων γιὰ κατασκευὴ γέφυρας στὸν Ἄξιό, ἀγώγια, πεσκέσια κ.λπ. Τότε ἀντικαταστάθηκε καὶ ὁ πασᾶς τῆς Θεσσαλονίκης.

Αὐτὰ ἦσαν σὲ γενικὲς γραμμές, κατὰ τὴν ἀποψή μου, τὰ κυριότερα σημεῖα τοῦ χρονικοῦ τοῦ Γιαννάκη· ἓνα χρονικὸ ἀνεκτίμητο γιὰ τὴν τοπικὴ ἱστορία, τὴν ἱστορία τῆς Μακεδονίας, τὰ δεινὰ πού ὑπέστη ἡ Χαλκιδικὴ τὴν περίοδο 1821-1837. Ὁ ἐκδότης κ. Χ. Κ. Παπαστάθης τὸ ἐξέδωσε κατὰ τοὺς καθιερωμένους κανόνες ἐκδόσεως τῶν μεταβυζαντινῶν χρόνων καὶ τὸ σχολίασε μὲ τὸν δέοντα τρόπο στὶς σημειώσεις του πού ἀκολουθοῦν τὴν ἐκδόσή του.

Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

ΑΘ. Ε. ΚΑΡΑΘΑΝΑΣΗΣ

Θωμᾶς Κ. Παπαθανασίου, *Τὰ δημοτικά τραγούδια τοῦ Ταξιάρχου Γρεβενῶν*, ἔκδ. Πολιτιστικὸς Σύλλογος Ταξιάρχου Γρεβενῶν-ἔκδ. Κώδικας, Θεσσαλονίκη 2004, σσ. 227.

Ὁ κ. Θ. Κ. Παπαθανασίου εἶναι φιλόλογος-καθηγητὴς καταγόμενος ἀπὸ τὸν Ταξιάρχη, τὸ γνωστὸ κεφαλοχώρι τῶν Γρεβενῶν, ἀσχολούμενος ἀπὸ καιροῦ μὲ ἰδιαιτέρη εὐαισθησία μὲ τὴν πολιτισμικὴ παράδοση τοῦ τόπου του, τὴν ὁποία ἐβίωσε ἀπὸ τὰ παιδικὰ του χρόνια καὶ ἡ ὁποία τείνει νὰ ἐξαφανισθεῖ ἐξ αἰτίας τῶν νέων μορφῶν τρόπου ζωῆς πού εἰσέβαλε στὴν ζωὴ μας ἐδῶ καὶ ἀρκετὸν καιρὸ. Αὐτὴν τὴν πολιτισμικὴ παράδοση φιλοδόξησε νὰ περισώσει ὁ συγγρ. μὲ τὴν παρούσα ἐκδοση τῶν δημοτικῶν τραγουδιῶν τοῦ χωριοῦ του. Καὶ αὐτὴν τὴν φιλότιμη προσπάθεια χαιρετίζουμε ὅλοι, μὲ πρῶτον τὸν Νομάρχη Γρεβενῶν κ. Δημ. Β. Ρίγγο, πού προλογίζει καὶ τὴν ἐκδοση τοῦ βιβλίου. Ὁ συγγρ. ἐργάσθηκε μὲ φιλοτιμία καὶ μὲ ἐνθουσιασμὸ γιὰ τὴν καταγραφή τῶν τραγουδιῶν τοῦ Ταξιάρχου βοηθούμενος ἀπὸ τοὺς δικούς του ἀνθρώπους, συγγενεῖς, φίλους καὶ συγχωριανούς πού ἀνέσυχον ἀπὸ τὴν μνήμη τους τὶς παλαιὲς καλὲς ἐποχὲς πού τὸ δημοτικὸ τραγούδι συνόδευε τὶς χαρὲς καὶ τὶς λύπες τοῦ Ταξιάρχου, ὅπως, ἄλλωστε, καὶ κάθε ἑλληνικοῦ χωριοῦ.

Ἡ παρούσα ἐκδοση μερίζεται σὲ τρία μέρη. Στὸ πρῶτο ὁ συγγρ. χαρακτηρίζει, καὶ αἰτιολογεῖ τὸν χαρακτηρισμὸ, τὸ ἑλληνικὸ δημοτικὸ τραγούδι ὡς πνευματικὸ δημιούργημα· ἐξετάζει, ἔτσι, τὴν δημιουργία του, τὶς ρίζες του (ἀπὸ τὰ χρόνια τοῦ Ὁμήρου ἀκόμη), τὸ ἱστορικὸ, οἰκονομικὸ, κοινωνικὸ καὶ πολιτισμικὸ ὑπόβαθρο,

καθώς ἡ ἀρχὴ τοῦ νεοελληνικοῦ τραγουδιοῦ τοποθετεῖται στὶς ἀρχές τοῦ 11ου αἰ., μὲ τὰ ἀκριτικά τραγούδια· στὸ πέμπτο κεφάλαιο «Τὸ δημοτικὸ τραγούδι», ὁ συγγρ. ἐκφράζει τὴν ἀνησυχία του ἐκ τοῦ λόγου ὅτι οἱ ξένες συνήθειες ποὺ εἰσέβαλαν στὴν ζωὴ μας ἐπηρέασαν ἀρνητικῶς τὶς γνήσιες ἐκφράσεις τῆς νεοελληνικῆς ζωῆς (γέννηση, γενέθλια, ἀρραβῶνας, γάμος)· στὸ ἕκτο κεφάλαιο ὁ συγγρ. καταγράφει τὰ χαρακτηριστικά τοῦ δημοτικοῦ τραγουδιοῦ: ἀπλότητα, ἐνάργεια, ἀκριβεία, ἐκφραστικὴ δύναμη, τολμηρὲς προσωποποιήσεις, ὅπου τὰ ἄφηνχα καὶ ἔμφηνχα παίρνουν ἀνθρώπινη λαλιά καὶ δύναμη, συμπάσχουν κ.ἄ., καθὼς καὶ τὰ ἄσκοπα ἐρωτήματα, τὴν ἀρχὴ τῆς ἰσομετρίας, ὅπου κάθε στίχος συνιστᾷ μελωδικὴ ἐνότητα μὲ ὀλοκληρωμένο νόημα, τὸν χωρισμὸ τοῦ ὑποκειμένου ἀπὸ τὸ ρῆμα κ.ἄ. Ὅσο γιὰ τὸν στίχο καὶ τὸ μέτρο τῶν δημοτικῶν τραγουδιῶν, ὁ συγγρ. ὑπενθυμίζει ὅτι ὁ βασικὸς στίχος τοῦ δημοτικοῦ τραγουδιοῦ εἶναι ὁ ἰαμβικὸς δεκαπεντασύλλαβος, ὁ γνωστὸς ὡς πολιτικός, καὶ ὅτι τὸ μέτρο τοῦ δημοτικοῦ τραγουδιοῦ δὲν στηρίζεται στὴν προσωδία, ἀλλὰ στὴν σταθερὴ ἐναλλαγὴ τονισμένων καὶ ἀτόνων συλλαβῶν, ὅπου κάθε στίχος χωρίζεται σὲ δύο ἡμιστίχια, τὸ πρῶτο ὀκτασύλλαβο καὶ τὸ δεύτερο ἑπτασύλλαβο. Ἐκτὸς ἀπὸ τὸν ἰαμβικὸ δεκαπεντασύλλαβο παρατηροῦνται καὶ ὁ τροχαϊκὸς ἑπτασύλλαβος ἢ ὀκτασύλλαβος, ἰαμβικὸς ὀκτασύλλαβος κ.ο.κ. Στὸ ἐπόμενο, βραχὺ κατὰ τὴν ἐκφραση, κεφάλαιο, ὁ συγγρ. ἐπισημαίνει τὸν ρόλο τῆς γυναίκας στὸ δημοτικὸ τραγούδι: τραγουδᾷ, χορεύει κρατεῖ τὴν παράδοση τοῦ δημοτικοῦ τραγουδιοῦ στὶς ἐκφάνσεις τοῦ βίου μας, ἀπὸ τὰ τραγούδια τῆς ἀγάπης, τῆς ξενιτιάς, τὰ νανουρίσματα ὡς τὰ μοιρολόγια. Στὸ ἕνατο κεφάλαιο ὁ συγγρ. ἐξηγεῖ τὴν δική του κατάταξη τῶν τραγουδιῶν ἀλλὰ καὶ ἀκολουθεῖ, ὁμως, τὴν κατάταξη τοῦ Ν. Πολίτη μὲ κάποιες ἀλλαγές. Ἔτσι κατέταξε σὲ δέκα ἔξι κατηγορίες τὰ δημοτικὰ τραγούδια τοῦ Ταξιάρχου Γρεβενῶν. Καὶ ἦταν ἀσφαλῶς ὑποχρεωμένος ὁ συγγρ. νὰ ἐξηγήσει τὸ γλωσσικὸ ἰδίωμα τοῦ Ταξιάρχου ποὺ ἀνήκει στὰ βόρεια ἰδιώματα, βασικά, ἀλλὰ καὶ μὲ κάποια ἄλλα γνωρίσματα, κοινὰ σὲ ἰδιώματα τῶν λοιπῶν περιοχῶν τῆς Ἑλλάδος. Στὸ ἐνδέκατο κεφάλαιο ὁ συγγρ. διαθέτει τὸν τρόπο καταγραφῆς τῶν τραγουδιῶν: γράφτηκαν στὸ τοπικὸ γλωσσικὸ ἰδίωμα, χωρὶς τὴν φθογγικὴ καὶ φωνητικὴ ἀπόδοση καὶ χωρὶς τὴν χρῆση ξένων στοιχείων τοῦ ἀλφαβήτου, ὅπως g, i, d, b, u, κ.λπ., παράλειψη ποὺ συμπληρώνεται μὲ τὸ ὑπόμνημα στὸ τοπικὸ γλωσσικὸ ἰδίωμα, καὶ μὲ τὸ γλωσσάρι (βλ. τρίτο μέρος τοῦ βιβλίου). Γιὰ ἐνημέρωση τοῦ ἀναγνώστη ὁ συγγρ. στὸ δωδέκατο κεφάλαιο γράφει γιὰ τὶς ἐκδόσεις καὶ συλλογές δημοτικῶν τραγουδιῶν (Fauriel, Haxthausen, Firmenich, Tomaseo κ.λπ.).

Τὸ δεύτερο μέρος, ὅπου κατατίθεται καὶ ἡ πρωτογενὴς ἔρευνα τοῦ συγγρ., καταλαμβάνει καὶ τὶς περισσότερες σελίδες τοῦ βιβλίου (σσ. 32-232). Ἀρχίζει μὲ τὴν ἐνότητα τὰ «Ἱστορικά»: τὸ πρῶτο εἶναι μοιρολόγι γιὰ τὴν Ἄλωση ποὺ τραγουδιέται τὴν τρίτη μέρα τοῦ Πάσχα στὸ μοναστήρι τῶν Ταξιαρχῶν, ἀκολουθοῦν τὰ τραγούδια γιὰ τὸν ἀγωνιστὴ Θ. Ζιάκα (μέσα 19ου αἰ.), καὶ τοῦ καπετάν Λουκά· ἀκολουθοῦν τὰ «Ἀκριτικά» μὲ τὸν ὀνομαστὸ καπετάν Ζῆδρο (Ζῆντρο), ἀρχές καὶ μέσα τοῦ 18ου αἰ., ποὺ μολονότι ἱστορικὸ, τὸ θέμα του ὁμοιάζει μὲ ἀκριτικὸ, ἐνῶ τὸ ὑπ' ἀριθμ. 11 τραγουδιέται καὶ χορεύεται μὲ ἀργὸ βηματισμὸ μοιρολογιοῦ τὴν Τρίτη τοῦ Πάσχα στὴν μονὴ τῶν Ταξιαρχῶν. Στὰ «κλέφτικα» ὁ συγγρ. καταγράφει τὰ ὑπ' ἀριθμ. 12-28 δημοτικὰ τραγούδια· σχολιάζονται τὰ ὑπ' ἀριθμ. 14 (γιὰ τοὺς κλέφτες τοῦ Βάλτου Ἀκαρνανίας), 20 (γιὰ τὸν ἀρματολὸ Κίτσιο), 21 (γιὰ τὸν Κατσαντώνη), 23 (γιὰ τοὺς Λαζαίους), 24 (γιὰ τὸν Τότσκα), 25 (γιὰ τὸν προεστὸ τοῦ Ἀσπροπόταμου Δημάκη), 27 (γιὰ τὸν Θύμιο Βλαχάβα), 28 (γιὰ τὸν καπετάνιο Παπαγεώργη τῶν Γρεβενῶν). Στὶς «Παραλογές» ὁ συγγρ. καταγράφει τὰ ὑπ' ἀριθμ. 29-48 τραγούδια: τοῦ νεκροῦ ἀδελφοῦ, τῆς Εὐδούς (Εὐδοκίας) κ.ἄ., μὲ τὴν σημείωση ὅτι τὰ ὑπ' ἀριθμ. 40-41 τραγου-

διοῦνται τὴν Κυριακὴ τῶν Βαΐων. Στὰ «θρησκευτικά», ὅπου τὰ ὑπ' ἀριθμ. 74-78, καταγράφει ἓνα τὸ ὁποῖο λέγεται καὶ χορεύεται ἀπὸ τὶς γυναῖκες τοῦ Ταξιάρχου στὴν μονὴ τὴν τρίτη ἡμέρα τοῦ Πάσχα μαζί με ἄλλα τραγούδια. Στὴν κατηγορία «Κάλαντα» περιλαμβάνονται τὰ ὑπ' ἀριθμ. 54-72 εἶναι τὰ τραγούδια ποὺ τραγουδιῶνται στὸ σπίτι τοῦ παπᾶ (ἀριθμ. 57), στὸν καλοστεκούμενο νοικοκύρη (ἀριθμ. 61), στὴν οἰκοδέσποινα (ἀριθμ. 62), στὸ σπίτι τοῦ τσέλιγκα (ἀριθμ. 63), στὸ νιόπαντρο ζευγάρι (ἀριθμ. 64) κ.λπ. Στὰ τραγούδια τῆς «ἀγάπης» περιλαμβάνονται τὰ ὑπ' ἀριθμ. 73-81 καὶ σ' αὐτὰ τῆς «ξενιτιάς», τὰ ὑπ' ἀριθμ. 82-90. Στὴν ἑνάτη κατηγορία εἶναι τὰ «σομπετιάτικα» τραγούδια, ποὺ προέρχονται ἀπὸ τὴν λέξη σομπέτι=συμπόσιο· πρόκειται γιὰ τὰ τραγούδια τῆς τάβλας ἢ τοῦ τραπεζιοῦ καὶ ἐδῶ εἶναι τὰ ὑπ' ἀριθμ. 91-104 καὶ τὰ 12 γυρίσματα τῶν σομπετιάτικων. Στὴν δέκατη κατηγορία καταγράφονται τὰ «μοιρολόγια», τὰ ὑπ' ἀριθμ. 105-123, ὅπου περιλαμβάνονται καὶ ἐκεῖνα ποὺ ἔχουν θέμα τὸν ἀποχωρισμό, τὴν φυλακὴ, τὴν βαριά ἀρρώστια, τὸ ὄνειρο, τὴν σκλαβιά. Τὰ χορευτικά μερίζονται σὲ γενικά, χορευτικά, λιανοτράγουδα, ἀποκριάτικα, πασχαλιάτικα, πρόκειται γιὰ τὰ ὑπ' ἀριθμ. 124-209, ποὺ τὰ περισσότερα χορεύονται τὴν Ἀποκριὰ στὸν Φανὸ καὶ ποὺ ὁ συγγρ. χαρακτηρίζει τραγούδια τῆς ἀγάπης, τραγούδια ἐρωτικά τὰ ὁποῖα βρίσκονται κοντὰ στὴν διονυσιακὴ ἔκφραση. Ὁ συγγρ. θεωρεῖ ὅτι ἀπὸ τὰ καλύτερα σὲ μελωδία καὶ θεματικὴ σύλληψη εἶναι τὰ πασχαλιάτικα τραγούδια ποὺ τραγουδιῶνται καὶ χορεύονται ἀπὸ τὶς γυναῖκες στίς μεγάλες μέρες τοῦ κύκλου τῆς Πασχαλιάς *ἰδιαίτερα στὰ χωριά τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τῶν Γρεβενῶν*. Στὰ τραγούδια αὐτὰ ἡ ἀγάπη, ἡ ξενιτιά, ἡ ἀρρώστια, ἡ φυλακὴ καὶ ὁ θάνατος εἶναι ἀπὸ τὰ πιὸ ἀγαπητὰ θέματα. Ὁ κύκλος τῶν τραγουδιῶν αὐτῶν ἔκλεινε τὴν Κυριακὴ τοῦ Θωμᾶ, ἀφοῦ ἀπὸ τὴν ἐπομένη ἄρχιζαν οἱ ἀγροτικὲς ἐργασίες καὶ ὁ χορευτικὸς κύκλος ἔκλεινε, καὶ αὐτός, μετὰ τὸ εὐθυμοσατρικὸ τραγούδι ποὺ ὑπενθύμιζε αὐτὸ ἀκριβῶς μετὰ κάποιον αὐτοσαρκασμό. Ἡ δωδέκατη κατηγορία «τῆς ἀρραβῶνας καὶ τοῦ γάμου» μερίζεται σὲ τραγούδια: α) τῆς «ἀρραβῶνας» (τὰ ὑπ' ἀριθμ. 210-221), καὶ β) τοῦ «γάμου» (τὰ ὑπ' ἀριθμ. 222-245), ὅπου περιγράφονται τὰ συνήθη θέματα μετὰ τὰ προζύμια, τὴν περιποίηση τῆς νύφης, τὸν χορὸ κ.λπ. Τὰ τραγούδια τῆς φυλακῆς περιγράφουν τὴν ζωὴ καὶ τὰ βάσανα τῶν φυλακισμένων, ἐνῶ στὴν ἴδια κατηγορία περιλαμβάνονται καὶ ἐκεῖνα ποὺ ἀναφέρονται στοὺς ληστὲς (τὰ «ληστρικά»). Ἐδῶ περιλαμβάνονται τὰ ὑπ' ἀριθμ. 246-249. Ἀκολουθοῦν τὰ γνωμικά τραγούδια (ἀριθμ. 250-258), ποὺ διαίροῦνται σ' αὐτὰ τῆς πιρπιρούνας καὶ τοῦ θερισμοῦ καὶ ποὺ συνδέονται αὐτονοήτως μετὰ τὴν ἀγροτικὴ ζωὴ ποὺ τὶς διαφορὲς πτυχὲς τῆς τραγούδησε ὁ λαὸς μας. Τέλος, στὴν δέκατη ἕκτη κατηγορία καταγράφονται τὰ παιδικὰ μετὰ τὶς τρεῖς ὁμάδες: Τὰ νανουρίσματα, τὰ ταχταρίσματα-ποδαρίσματα, τὰ διασκεδαστικά.

Τὸ δεῦτερο μέρος τοῦ βιβλίου κλείνει μετὰ τὴν βιβλιογραφία καὶ τὸ εὐρετήριο τοῦ τίτλου τοῦ τραγουδιοῦ - ἀριθμὸ τραγουδιοῦ. Στὸ τρίτο, καὶ μικρότερο, μέρος τῆς μελέτης ὁ συγγρ. παραθέτει τὸ Γλωσσάρι (σσ. 199-231), τὸ ὁποῖο, μετὰ τὴν βοήθεια τῆς βιβλιογραφίας, συνιστᾷ ἀπὸ τὰ ἐνδιαφέροντα τμήματα τῆς μελέτης.

Γενικῶς, ἡ μελέτη τοῦ κ. Θ. Κ. Παπαθανασίου εἶναι μία σημαντικὴ συμβολὴ γιὰ τὴν γνωριμία μας μετὰ τὴν δημοτικὴ παράδοση τοῦ Νομοῦ Γρεβενῶν, ἀφοῦ ὁ συγγρ. ἐργάσθηκε μετὰ φιλότιμη διάθεση, καὶ ἐχμεταλλεόμενος πρόσωπα ποὺ τὴν ἐβίωσαν στὸ παρελθόν, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὴν δική του ἐμπειρία, αὐτὴν δηλ. ποὺ μπόρεσε νὰ διασώσει μετὰ τὸ βιβλίο του αὐτό, τὰ δημοτικά τραγούδια τοῦ χωριοῦ του, τοῦ Ταξιάρχου Γρεβενῶν.

Lyudmil Ferdinandov Vagalinski, *Burnished pottery from the first century to the beginning of the seventh century AD from the region south of the lower Danube (Bulgaria)*, Sofia, NOUS Publisher Ltd., 2002, σσ. 200, 1 χάρτης, 49 πίν. (Στη βουλγαρική με παράλληλη μετάφραση στην αγγλική).

Η μελέτη και δημοσίευση κεραμικής της ρωμαϊκής και υστερορωμαϊκής εποχής από τις περιοχές της νότιας Βαλκανικής αποτελεί σημαντική συμβολή στην πληρέστερη γνώση των ποικίλων τύπων που ήταν σε χρήση τη συγκεκριμένη χρονική περίοδο στην περιοχή, ενώ συγχρόνως συμβάλλει στην κατανόηση των συνθηκών που επικρατούσαν κυρίως κατά την περίοδο των μεγάλων Μεταναστεύσεων και την έλευση φύλων ξένων προς τους γηγενείς πληθυσμούς.

Στο βιβλίο του L. F. Vagalinski παρουσιάζεται μία σημαντική και συγχρόνως ελάχιστα γνωστή κατηγορία της κεραμικής αυτής της περιόδου, αυτή της στιλβωμένης κεραμικής. Η στιλβωση είναι μία πανάρχαια τεχνική μέσω της οποίας το αγγείο στεγανοποιείται και διακοσμείται. Είναι γνωστά τα νεολιθικά κεραμικά των οποίων η επιφάνεια έχει δουλευτεί με βότσαλο, με αποτέλεσμα το αγγείο να αποκτήσει στεγανότητα και συγχρόνως μέσω των λεπτών παράλληλων γραμμών να κοσμηθεί η επιφάνειά του. Η τεχνική αυτή, γνωστή σε όλους τους λαούς, εφαρμόζεται μέχρι σήμερα σε ορισμένες περιοχές.

Η μελέτη του L. F. Vagalinski έχει ως θέμα τα στιλβωμένα αγγεία που έχουν βρεθεί σε περιοχές της Βουλγαρίας και χρονολογούνται από τον 1ο μέχρι τον 7ο αι. μ.Χ. Όπως σημειώνει, πάντως, ο συγγρ., το υλικό που υπήρξε ο πυρήνας της εργασίας του χρονολογείται από τον 4ο μέχρι τον 6ο αι. μ.Χ. Το βιβλίο, μετά από μία σύντομη εισαγωγή (κεφάλαιο 1), διαιρείται σε τρία κεφάλαια, ακολουθεί λεπτομερής κατάλογος των υπό εξέταση αντικειμένων και εκτενής βιβλιογραφία. Ο συγγρ. κρίνει σκόπιμο, πριν από την παρουσίαση και μελέτη των αντικειμένων, να παραθέσει αναλυτικά όλες τις απόψεις των ερευνητών σχετικά με την προέλευση της τεχνικής της στιλβωσης των κεραμικών. Στη συνέχεια εξετάζει αναλυτικά τετρακόσια (400) αγγεία που προέρχονται από τριάντα τέσσερις (34) θέσεις στη Βουλγαρία και χρονολογικά ανήκουν σε δύο ομάδες: 1ος αι. π.Χ. / 1ος αι. μ.Χ. - 2ος αι. μ.Χ. και β' μισό του 3ου αι. μ.Χ. - ca. 600 μ.Χ., με τη δεύτερη ομάδα να υπερτερεί αριθμητικά της πρώτης. Τα κεραμικά παρουσιάζονται ανάλογα με την αρχαιολογική θέση στην οποία έχουν βρεθεί και εξετάζεται το αρχαιολογικό περιβάλλον, τα δεδομένα του οποίου βοηθούν στη χρονολόγησή τους. Ακολουθούν τα συμπεράσματα και ο κατάλογος των κεραμικών. Ένας χάρτης με όλες τις υπό εξέταση θέσεις και σαράντα οκτώ (48) πίνακες σχεδίων και φωτογραφιών συμβάλλουν στην κατανόηση του υπό μελέτη κεραμικού υλικού.

Στο δεύτερο κεφάλαιο ο συγγρ. θέτει το προς εξέταση πρόβλημα και παρουσιάζει τις έρευνες και τις επιστημονικές απόψεις που διατύπωσαν τριάντα έξι αρχαιολόγοι οι οποίοι ασχολήθηκαν με το θέμα μελετώντας στιλβωμένη κεραμική σε περιοχές της Κεντρικής και της Ανατολικής Ευρώπης, καθώς και σε περιοχές νότια του Κάτω Δούναβη. Η παρουσίαση αυτή αποτελεί μία πλήρη ιστορική επισκόπηση των ερευνών μέχρι το 1999. Οι απόψεις ποικίλουν, όμως οι περισσότεροι ερευνητές καταλήγουν στο συμπέρασμα ότι αυτή η κατηγορία της κεραμικής φανερώσει επίδραση από φύλα ξένα προς τους πληθυσμούς που ζούσαν στις υπό μελέτη περιοχές κατά τις συγκεκριμένες χρονικές περιόδους κατά τις οποίες η κεραμική αυτή παρουσιάζει εξάπλωση. Δεν υπάρχει βεβαίως ομοφωνία για την ταυτότητα των φύλων. Στα στιλβωμένα, λοιπόν, αυτά αγγεία ανιχνεύονται επιδράσεις Κελτών, γερμανικών φύλων (Βησιγότθων

και άλλων), Αλανών, Σαρματών, Ούννων, ενώ ορισμένοι ερευνητές υποστηρίζουν ότι οι ρωμαϊκοί πληθυσμοί των συνόρων της αυτοκρατορίας γνώρισαν την τεχνική αυτή από τους «φαιδεράτους» που υπηρετούσαν στον στρατό. Σε παλαιότερο άρθρο του ο ίδιος ο Vagalinski υποστηρίζει ότι η τεχνική της στίλβωσης των αγγείων διαδόθηκε στους πληθυσμούς της Ρωμαϊκής αυτοκρατορίας από τα φύλα που, κάτω από διαφορετικές συνθήκες, εισέδυσαν στα εδάφη της. Παρόλα ταύτα, τα στίλβωμένα αγγεία δεν κατασκευάζονταν μόνο από, ή μόνο, για τις ομάδες των ξένων φύλων. Τα σχήματά τους αποδεικνύουν άμεση προέλευση από την κεραμική των γηγενών κατά την περίοδο αυτή της ύστερης αρχαιότητας. Διαπιστώνει λοιπόν ότι το πρόβλημα που απασχολεί τους ερευνητές είναι η εθνική ταυτότητα αυτής της κατηγορίας κεραμικής, το οποίο θα μπορούσε να φωτιστεί με τη σωστότερη χρονολόγηση των κλειστών αρχαιολογικών συνόλων που είχαν βρεθεί στη Βουλγαρία. Αυτό ακριβώς είναι και το αντικείμενο της μελέτης του.

Στο τρίτο κεφάλαιο μελετώνται οι τριάντα έξι θέσεις από τη Βουλγαρία, στις οποίες έχουν βρεθεί αγγεία με στίλβωση. Είναι πολύ σημαντικό το γεγονός ότι για κάθε θέση ο συγγρ. δίνει όλα τα στοιχεία, αρχαιολογικά και ιστορικά δεδομένα, τα οποία βοηθούν στη χρονολόγηση του αρχαιολογικού υλικού αφενός, και, αφετέρου, στη διερεύνηση της ταυτότητας των διαφορετικών φύλων που πέρασαν από την περιοχή σε συγκεκριμένες χρονικές στιγμές. Τα αγγεία κάθε αρχαιολογικής θέσης παρουσιάζονται αναλυτικά και ο συγγρ. επιμένει στα χαρακτηριστικά του τύπου, το σχήμα και τη διακόσμηση. Τα σχήματα φανερώουν ποικιλία: κανάτες, αμφορίσκοι, άωτα, μόνωτα και δίσκωτα κύπελλα, μικρά και μεγάλα αποθηκευτικά σκεύη, λεκάνες, μορτάκια. Η στίλβωση καλύπτει όλη ή μέρος εξωτερικής επιφάνειας, ενώ συχνά στα ανοικτά αγγεία, καλύπτει και την εσωτερική επιφάνεια. Στο σημείο αυτό πρέπει να σημειώσουμε ότι θα ήταν δυνατόν να διερευνηθεί από τον συγγρ. η πιθανότητα η στίλβωση να εφαρμοζόταν όχι μόνο για τη διακόσμηση του κεραμικού αλλά και για τη στεγανοποίησή του.

Το τέταρτο κεφάλαιο περιλαμβάνει τα σημαντικά συμπεράσματα του συγγραφέα. Η μελέτη του πλούσιου αυτού αρχαιολογικού υλικού οδήγησε τον Vagalinski να διατυπώσει τα τελικά του συμπεράσματα, τα οποία αφορούν στη χρονολόγηση, τον τύπο της διακόσμησης και την τεχνική κατασκευής αυτής της ομάδας κεραμικής. Τέλος, παρουσιάζονται αναλυτικά τα επιχειρήματα του συγγρ. σχετικά με την εθνική ταυτότητα των φύλων που έφεραν την τεχνική της στίλβωσης σε περιοχές της Βουλγαρίας. Συγκεκριμένα, τα αγγεία ανήκουν σε δύο διαφορετικές χρονικές περιόδους: τα αγγεία της πρώτης ομάδας χρονολογούνται από τον 1ο αι. π.Χ. / 1ο αι. μ.Χ. μέχρι τον 2ο αι. μ.Χ., αυτά της δεύτερης από το β' μισό του 3ου αι. μ.Χ. μέχρι περίπου το 600 μ.Χ. Η πρώιμη φάση εντοπίζεται σε οκτώ, μόνο, θέσεις νότια του Κάτω Δούναβη, ενώ τα παραδείγματα είναι αριθμητικά λίγα σε σχέση με αυτά της επόμενης φάσης. Ο συγγρ. στηριζόμενος στις ιστορικές πηγές και τα αρχαιολογικά δεδομένα καταλήγει στο συμπέρασμα ότι τα αγγεία αυτά φανερώνουν επιδράσεις από την κεραμική των Κελτών, συγχρόνως δε σημειώνει τη διακοπή αυτής της τεχνικής στην περιοχή για μεγάλο χρονικό διάστημα. Η ύστερη φάση παρουσιάζει μεγαλύτερη εξάπλωση στον χώρο, με περισσότερες εντοπισμένες θέσεις, καθώς και μεγαλύτερο αριθμό αγγείων. Ο Vagalinski σημειώνει ότι αγγεία αυτής της φάσης έχουν βρεθεί σε όλη τη Βουλγαρία, αν και ο μεγαλύτερος αριθμός εντοπίζεται στην περιοχή μεταξύ του Δούναβη και της οροσειράς Stara Planina. Τα κεραμικά παρουσιάζουν ποικιλία σχημάτων και εξέλιξη στη στίλβωτή διακόσμηση. Τα αγγεία είναι κατά βάση τροχήλατα, ενώ ορισμένα κατα

σκευασμένα σε αργό τροχό ή ακόμη κάποια σπάνια παραδείγματα χειροποίητων κεραμικών απλά επιβεβαιώνουν τον κανόνα. Ο συγγρ. καταλήγει στο συμπέρασμα ότι η τεχνική αυτή υποδηλώνει επιδράσεις φύλων ξένων (γερμανικά φύλα και Σαρμάτες) προς τους γηγενείς πληθυσμούς της περιοχής. Τα φύλα αυτά πρέπει γρήγορα να ενσωματώθηκαν με το ντόπιο στοιχείο, από το οποίο υιοθέτησαν την ποικιλία των σχημάτων, ενώ συγχρόνως οι τοπικοί πληθυσμοί άρχισαν παράλληλα με τις γνωστές τους τεχνικές να χρησιμοποιούν και αυτή της στίλβωσης των αγγείων.

Τελικά, η πολύ σημαντική αυτή μελέτη του Vagalinski μάς δίνει πολύτιμες πληροφορίες όχι μόνο για μια σχεδόν άγνωστη σε μας κατηγορία κεραμικής, αλλά και για τις μετακινήσεις πληθυσμών, τις αλληλοεπιδράσεις και τελικά την ενσωμάτωση των επήλυδων στον γηγενή πληθυσμό σε μια περιοχή, όπως η νότια Βαλκανική, που γνώρισε πολλές πληθυσμιακές αλλαγές την περίοδο της όψιμης αρχαιότητας.

Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

ΝΑΤΑΛΙΑ ΠΟΥΛΟΥ-ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ

Αστέριος Καραμπατάκης, *Το αρχείο της Επισκοπής Αρδαμερίου, Θεσσαλονίκης*, University Studio Press, Θεσσαλονίκη 2003, σσ. 175.

Η καλαισθητή αυτή εργασία με χορηγό την Τοπική Ένωση Δήμων και Κοινοτήτων Χαλκιδικής εκδόθηκε από τον οίκο University Studio Press. Πρόκειται για μία επιστημονική μεταπτυχιακή εργασία που υπεβλήθη στο Τμήμα Θεολογίας της Θεολογικής Σχολής του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. Σκοπός της είναι να παρουσιάσει τα 350 έγγραφα της Επισκοπής Αρδαμερίου, της χρονικής περιόδου 1876-1937, που διασώθηκαν και φυλάσσονται στα Αρχεία της Μητροπόλεως Θεσσαλονίκης. Τα έγγραφα αυτά παρουσιάζουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον, διότι δίνουν πληροφορίες για την Επισκοπή Αρδαμερίου, τις σχέσεις της με τη Μητρόπολη Θεσσαλονίκης, στην οποία υπαγόταν, το Οικουμενικό Πατριαρχείο, την Οθωμανική και Ελληνική Κυβέρνηση, ενώ προβάλλουν τη ζωή της Επισκοπής και τη μεγάλη προσφορά της στους κατοίκους της και στο Γένος κατά τους χαλεπούς χρόνους.

Η εργασία είναι αφιερωμένη στους κληρικούς της Μητροπόλεως Ιερισσού, Αγίου Όρους και Αρδαμερίου και την προλογίζει ο Σεβασμιώτατος Μητροπολίτης Ιερισσού, Αγίου Όρους και Αρδαμερίου κ. Νικόδημος.

Η ύλη της διαιρείται σε έξι κεφάλαια. Μετά τον πρόλογο σσ. 11-12, ακολουθούν οι συντομογραφίες σ. 13 και η εισαγωγή σσ. 15-27. Εδώ ο συγγραφέας κάνει λόγο για την ίδρυση της Επισκοπής Αρδαμερίου, την υπαγωγή της στη Μητρόπολη Θεσσαλονίκης, την ονομασία της, τις κοινότητες που την πλαισιώναν, την έδρα της, την ανύψωσή της σε μητρόπολη το 1924, την κατάργησή της το 1936, καθώς και την προσάρτησή της στη Μητρόπολη Ιερισσού, Αγίου Όρους και Αρδαμερίου το 1940. Την εισαγωγή κλείνει με τους μητροπολίτες Θεσσαλονίκης και τους επισκόπους Αρδαμερίου της περιόδου 1876-1937, στην οποία αναφέρονται τα 350 έγγραφα του Αρχείου της Επισκοπής Αρδαμερίου.

Στο κεφάλαιο I, με τίτλο *Εκκλησία και Παιδεία*, παρουσιάζει, με βάση τα έγγραφα της Επισκοπής Αρδαμερίου, χρήσιμες πληροφορίες για τη μέριμνα της Εκκλησίας στην εκπαίδευση των νέων της Επισκοπής κατά την περίοδο της τουρκοκρατίας. Συγκεκριμένα αναφέρεται στη λειτουργία δεκαεπτά σχολείων της Επισκοπής (Γαλά-

τιστα, Ζαγκλιβέρι, Λειβάδι, Δουμπιά, Αδάμ, Πετροκέρασα, Σανά, Ριζά, Γεροπλάτανο, Παλαιόχωρα, Κρήμη, Παλαιόκαστρο, Άγιος Πρόδρομος, Στανός, Μελισσουργός, Αρδαμέρι και Περιστερά), στους εφόρους που φρόντιζαν για τη σωστή λειτουργία των σχολείων, στους διορισμούς των διδασκάλων, στην έλλειψη διδασκάλων, η οποία ήταν μεγάλη, στα σχολικά βιβλία και στις ενιαύσιες εξετάσεις. Στη συνέχεια, στις σσ. 42-46, αναφέρεται στους οικονομικούς πόρους των σχολείων, που ήταν ένα από τα σοβαρά προβλήματα που απασχολούσε την Επισκοπή και τις κοινοτικές αρχές. Τα έσοδα των σχολείων, όπως σημειώνει ο συγγρ., προέρχονταν από ευσεβείς χριστιανούς, οι οποίοι διέθεταν χρήματα υπέρ αυτών με τις διαθέτες τους, ή συμμετείχαν στη λαχειοφόρο αγορά και τους εράνους, που πραγματοποιούνταν κατά καιρούς από την Επισκοπή και τις κοινοτικές αρχές. Ακολούθως γίνεται λόγος για την ανέγερση σχολικών κτιρίων, που κτίζονταν ύστερα από σχετική άδεια της Οθωμανικής Κυβέρνησης με αυτοκρατορικό φιρμάνι. Εδώ αναφέρει τα σχετικά με την ανέγερση του σχολείου Γαλάτιστας (1912), που αποτελούσε την έδρα της Επισκοπής, και τονίζει την προσφορά του στην ομώνυμη κωμόπολη. Αμέσως παρακάτω στις σσ. 48-50 ασχολείται με τις σπουδές που πραγματοποιούσαν οι μαθητές από τη Γαλάτιστα στη Θεσσαλονίκη και στην Αθήνα. Ο συγγρ. κλείνει το κεφάλαιο με την οικονομική εισφορά της Επισκοπής υπέρ της Θεολογικής Σχολής Χάλκης επί επισκόπων Αρδαμερίου Κωνσταντίνου (1876-1889) και Σωφρονίου (1890-1901).

Το κεφάλαιο II είναι αφιερωμένο στη συνοίκηση Ελλήνων και Τούρκων. Ο συγγρ. με βάση τα έγγραφα του Αρχείου μας πληροφορεί για τον αριθμό των ελληνικών και τουρκικών οικογενειών και τα προβλήματα που δημιουργούνταν μεταξύ τους. Στις σσ. 54-61 αναφέρεται στις κακοποιήσεις, τις δολοφονίες Ελλήνων, τις αρπαγές Ελληνοπαίδων, τις ζωοκλοπές και την καταπάτηση των κτημάτων από τους Οθωμανούς κατοίκους.

Στο κεφάλαιο III εξετάζει τις σχέσεις Εκκλησίας και Οθωμανικής Κυβέρνησης, οι οποίες, όπως προκύπτουν από τα έγγραφα, ήταν καλές. Ο συγγρ. στις σσ. 65-76 παρουσιάζει τα προβλήματα που αντιμετώπιζαν οι κάτοικοι της επαρχίας με τις τοπικές κυβερνητικές αρχές, την παρέμβαση του Επισκόπου Αρδαμερίου προς τον Μητροπολίτη Θεσσαλονίκης για να μεσολαβήσει στο Οικουμενικό Πατριαρχείο και την επικοινωνία του με την Υψηλή Πύλη για τη σωστή και δίκαιη αποτελεσματική λύση των προβλημάτων. Στη συνέχεια ο συγγρ. στις σσ. 77-78 τονίζει ότι η φωνή της Εκκλησίας συχνά γινόταν σεβαστή από τους φορείς του Οθωμανικού Κράτους.

Το κεφάλαιο IV, που καλύπτει τις σσ. 79-82, αναφέρεται στη συμμετοχή της Επισκοπής Αρδαμερίου στους Εθνικούς Αγώνες και την προσφορά της προς το Έθνος κατά τα έτη 1913-1922.

Στο κεφάλαιο V μελετά το κοινωνικό και φιλανθρωπικό έργο της Επισκοπής Αρδαμερίου και θέτει τα οικονομικά μέσα που διέθετε η Επισκοπή, η οποία σημειωτέον ήταν μικρή σε έκταση με ελάχιστους πόρους, καθώς και το αμέριστο ενδιαφέρον της προς τους κατοίκους της. Στις σσ. 83-84 γίνεται αναφορά στην περίθαλψη ασθενών της Επισκοπής που κατέφευγαν στο Νοσοκομείο της Θεσσαλονίκης, τη συνεισφορά της Επισκοπής επί επισκόπου Ιωακείμ Στρουμπή (1912) στο νοσοκομείο, τη μέριμνα και φροντίδα των απροστάτευτων παιδιών, στην αποκατάστασή τους, στα ορφανά, στην αναζήτηση των αγνοουμένων, στα προσωπικά ζητήματα που απασχολούσαν το ποιμνιά της, στους σεισμόπληκτους του σεισμού της Χαλκιδικής του έτους 1932, στην επίλυση διαφόρων υποθέσεων των πιστών που κατέφευγαν στην Επισκοπή, στους κινδύνους από τους εξισλαμισμούς, στους αρραβώνες, γάμους και στα διαζύγια.

Στο κεφάλαιο VI στις σσ. 101-141 παραθέτει, κατά χρονολογική σειρά, τα 350 έγγραφα του Αρχείου της Επισκοπής Αρδαμερίου με τον αύξοντα αριθμό, τον αριθμό πρωτοκόλλου, την ημερομηνία, τη χρονολογία, τον τόπο αποστολής, τον αποστολέα, τον παραλήπτη και την περίληψη εκάστου εγγράφου.

Η εργασία ολοκληρώνεται με τον επίλογο (σ. 143), τη βιβλιογραφία (σσ. 147-153), το ευρετήριο ονομάτων και όρων (σσ. 155-162), με χάρτη της Χαλκιδικής και 20 εικόνες (σσ. 163-175).

Το πόνημα του συγγρ. αποτελεί αναμφισβήτητα αξιόλογη συμβολή στην ιστορία της Επισκοπής Αρδαμερίου και εν γένει της εκκλησιαστικής ιστορίας της περιόδου που εξετάζει, ενώ η περιληπτική παρουσία των εγγράφων του αρχείου φέρει στο φως της δημοσιότητας νέα στοιχεία και προσφέρει πλούσιο σε έκταση και ποικιλία υλικό, μεγάλο μέρος του οποίου είναι ανέκδοτο. Ο συγγρ. με την παρουσίαση των εγγράφων δίνει το έναυσμα στον μέλλοντα ερευνητή και ιστορικό να επωφεληθεί και να τα χρησιμοποιήσει στην εργασία του. Μπορούμε να πούμε ότι ο συγγρ. κατόρθωσε, κατά το δυνατόν τρόπο, να παρουσιάσει με συστηματικό τρόπο το αρχείο της Επισκοπής Αρδαμερίου πλαισιωμένο από τα ιστορικά στοιχεία και τη σχετική βιβλιογραφία. Γι' αυτό του αξίζουν συγχαρητήρια για τον κόπο του και την παρουσίαση ενός αξιόλογου έργου. Τέλος, του ευχόμαστε να προχωρήσει στο μέλλον στη δημοσίευση των εγγράφων.